

Discussie over onmaatschappelijkheid

Kanttekeningen bij het relativiteitsprobleem van afwijkend gedrag*)

door Dr. H. Litjens

De kwestie van het afwijkend gedrag, op welk terrein dan ook, is in de Nederlandse sociologie een belangrijke rol gaan spelen. Allerwege verschijnen studies over criminaliteit, onmaatschappelijkheid, onkerkelijkheid en ontkerstening. Het maatschappelijk werk in Nederland heeft behoefte aan een juist inzicht in de afwijkingen van zijn cliënten. De moderne zielzorg roept de sociologie te hulp om het eigen werkterrein beter te leren kennen en daardoor effectiever te kunnen werken. Bij deze tak van de sociologie gaat het om het stellen van de diagnose, om het constateren en registreren van afwijkingen om op grond daarvan een sociale politiek te kunnen ontwerpen. De sociale diagnostiek is op deze wijze een belangrijk onderdeel der sociologie geworden.¹⁾

Wanneer men een onderzoek gaat instellen naar afwijkend gedrag begeeft men zich op uitermate moeilijk en gevaarlijk terrein. Vooreerst is afwijkend gedrag een begrip dat zo ruim van inhoud is, dat het niet te gebruiken is als concrete onderzoeksterm. Wanneer men het afwijkend gedrag van een groep mensen wil bestuderen moet men eerst duidelijk maken welke afwijkingen het object van onderzoek vormen. Het bevreemdt ons dan ook dat Haverda een onderzoek instelde naar een probleem dat niet nauwkeurig omschreven was. Immers de opdrachtgever en aanvankelijk ook de onderzoeker zweefde zoiets als onmaatschappelijk of a-sociaal voor ogen, maar omdat deze beide termen met waarderingsoordeel geladen zijn en niet prettig in de oren klinken, sprak men liever van sociaal-onaangepaste gezinnen. Doch al spoedig bleek dat dit laatste begrip door anderen ruimer, n.l. als afwijkend zou worden geïnterpreteerd.²⁾

Blijkbaar is deze begripsverwarring het gevolg van een onvolledige instructie aan de groep van medewerkers. Als het al moeilijk is een nauwkeurige omschrijving te geven van het begrip onmaatschappelijkheid, hoeveel moeilijker zal het dan niet zijn het veel ruimere begrip "sociaal onaangepast gedrag" eenzinnig te doen verstaan.

Opvallend is het dat blijkens de verklaring van Haverda zijn medewerkers aanvankelijk met de typisch onmaatschappelijke gezinnen naar voren kwamen. Haverda deelt ons dan het volgende mede: "Na enkele bijeenkomsten begonnen de werkgroepen, zonder dat de instructeur in deze richting zelfs de minste invloed uitoefende, sociaal onaangepaste gezinnen ook in middelbare en zelfs hogere sociale strata aan te wijzen op grond van het feit, dat in deze gezinnen ook sommige vormen van af-

*) N.a.v. J. L. Haverda, Het relativiteitsprobleem van afwijkend gedrag, in: *Sociologische Gids*, augustus 1955. De Redactie betreurt het, dat, door omstandigheden buiten haar wil, deze discussie eerst thans geplaatst wordt.

wijkend of gestoord gedrag voorkwamen en dit in zodanige mate, dat men deze gezinnen niet meer normaal achtte." ³⁾ Hier had naar onze mening de onderzoeker moeten ingrijpen en richting moeten geven aan het onderzoek. Hij had de oorspronkelijke instructies opnieuw moeten inschrijven en nauwlettend moeten toezien dat ze in zijn geest werden uitgevoerd. Als een groep medewerkers op eigen gelegenheid zijn onderzoekscriteria wijzigt heeft men geen enkele garantie meer voor de wetenschappelijke waarde van het werk en vooral ook ontbreekt dan iedere zekerheid over de algemeenheid van het onderzoek. Wanneer Haverda ons mededeelt dat het percentage sociaal-onaangepaste gezinnen (waaronder hij zowel onmaatschappelijke als andere niet-geconformeerde gezinnen verstaat) van streek tot streek, van plaats tot plaats verschilt en varieert van 0,5 tot 5% ⁴⁾, dan hebben wij geen enkele garantie voor de juistheid van deze cijfers. Wij durven zelfs, op grond van onze ervaringen op het terrein van dit soort onderzoekingen, onze twijfel uitspreken over de juistheid ervan.

Zoals wij zeiden is het begrip "afwijkend gedrag" moeilijk hanteerbaar bij het sociale onderzoek omdat het veel te ruim is. Er is echter nog een ander aspect van de zaak, waardoor het onderzoek naar afwijkingen, zelfs al zouden deze nog zo nauwkeurig omschreven zijn, op grote moeilijkheden stuit. Dit aspect is de relativiteit der afwijkingen. Men kan een gedrag pas dan afwijkend noemen als men een bepaalde basishouding erkent als de enig geldige. Dit nu is, zoals Haverda ook opmerkt, de moeilijke kant van het onderzoek. De inhoud van het begrip asocialiteit b.v. is afhankelijk van de normen die men aanneemt. Zonder verder op de definitie van onmaatschappelijkheid te willen ingaan kunnen we vaststellen, dat onmaatschappelijk gedrag hierin bestaat, dat men op verschillende levensgebieden beneden redelijk-menselijk niveau leeft. Nu heeft iedere maatschappij haar eigen levensniveau, haar eigen cultuurpatroon. Men zal daarom bij het onderzoek naar de onmaatschappelijkheid en bij het vaststellen van de grens tussen het sociaal normale en het sociaal abnormale rekening moeten houden met de in die maatschappij aanvaarde normen. Het is dus niet juist als het sociale researchwerk met eigen normen gaat werken. Het afwijkend gedrag kan alleen maar vastgesteld worden wanneer men het in verband brengt met het cultuurpatroon van de betreffende samenleving. Het is mij dan ook niet duidelijk, waarom er zoveel verschillen zijn geconstateerd door de medewerkers van Haverda in de beoordeling van criminele gedragingen en verwaarlozing van woning. ⁵⁾ De objectieve criminele feiten zijn al heel eenvoudig te beoordelen (de onderzoeker houdt zich verder niet bezig met het schuldvraagstuk enz.) en ook ten aanzien van de bewoning kan men door een nauwkeurige instruering der berichtgevers wel tot uniforme gegevens komen. Telkens opnieuw dringt zich de gedachte naar voren dat de onderzoeker zijn medewerkers niet vast genoeg in de hand heeft gehad en daardoor zijn de enquête-resultaten onderling niet vergelijkbaar. ⁶⁾

Haverda komt tot de kern van de zaak wanneer hij de vraag stelt, of hij dit probleem niet had kunnen ontwijken door het aanleggen van uniforme geabstraheerde (ideaal-typische) maatstaven, die van elke lokale referentie zouden worden vrij gehouden. Hij betwijfelt dit, "want elke

ideaal-typische maatstaf zou ten aanzien van elk concreet milieu discriminatief werken".⁷⁾ Hier moeten wij teruggrijpen naar wat wij reeds eerder zeiden. De afwijkingen van een bepaalde groep worden vastgesteld tegen de achtergrond van het cultuurpatroon van de maatschappij waarvan die groep deel uitmaakt. En daarbij gaat het uiteraard alleen om de essentieel-menselijke gedragingen, die men met Linton de "universals" zou kunnen noemen.⁸⁾ De onderzoeker zal dus moeten vaststellen welke de essentieel-menselijke gedragingen zijn in een bepaalde maatschappij en aan de hand daarvan kan hij een onderzoek gaan instellen naar de afwijkingen die bij bepaalde groepen voorkomen. Er ontstaat dan inderdaad een reëel beeld van de sociale onaangepastheid.

Haverda is van mening dat een dergelijke opzet ook technisch moeilijk te verwezenlijken is. "Het fieldwork zou dan overal door hetzelfde team onderzoekers moeten geschieden en de onderzoekers zouden absoluut vrij moeten worden gehouden van alle lokale waarderingselementen".⁹⁾ Wij zijn het met Haverda eens dat een dergelijke opzet inderdaad moeilijk te realiseren is. Toch is het van het grootste belang dat de verschillende onderzoekingen naar de onmaatschappelijkheid en ook die naar de "sociale onaangepastheid" onderling vergelijkbaar zijn. Dit nu kan alleen maar gebeuren wanneer men een vaste staf van onderzoekers heeft, of ook wanneer men nauwkeurige en bindende instructies geeft aan ieder nieuw team van onderzoekers. Dat dit niet veel moeilijkheden hoeft op te leveren is gebleken uit een aantal onderzoekingen die in het zuiden van ons land reeds zijn verricht.

Een laatste aantekening moeten wij maken bij de opmerking van Haverda, dat ethische normen en metafysische constructies niet als maatstaf kunnen dienen.¹⁰⁾ Ter verklaring van deze opvatting zegt hij dat deze ethische normen en metafysische constructies in de empirische samenleving slechts indirect aanwezig zijn: in symbolen, opinies en waarderingen. "Op zich zelf zijn ze niet aanwijsbaar en kunnen ze dus bij het bepalen van conformisme niet worden gebruikt, zonder dat de onderzoeker het empirisch terrein verlaat". Wat bedoelt de schrijver hiermee? Wij kunnen niet aannemen dat hij bedoelt te zeggen dat het gedrag van een groep niet beïnvloed zou worden door ethische of religieuze normen. Het is immers maar al te duidelijk dat dit wél het geval is en dat we met een "afwijking" te doen hebben wanneer sommige leden van een gemeenschap niet handelen volgens de ook door hen aanvaarde ethische of religieuze normen. Wij kunnen niet inzien dat men door het aanleggen van

¹⁾ cfr. van Doorn, *Soc. Gids*, juni 1954, blz. 132 vlg.

²⁾ Haverda, *Soc. Gids*, augustus 1955, blz. 125.

³⁾ id., blz. 126.

⁴⁾ id., blz. 127.

⁵⁾ id., blz. 128.

⁶⁾ id., blz. 128.

⁷⁾ id., blz. 128.

⁸⁾ R. Linton, *The study of man*.

⁹⁾ Haverda, o.c., blz. 128.

¹⁰⁾ id., blz. 128.

ethische of religieuze normen het empirisch terrein verlaat. Zolang we immers met het menselijk handelen te doen hebben blijven we empirisch, onverschillig of dit menselijk handelen — of in ons geval het anders handelen dan de rest van de groep — een afwijking is van ethische, religieuze of huishoudelijk-materiële normen. Wat de schrijver dan echter wèl bedoelt is ons volkomen duister.

Wij zijn van mening dat het de schrijver niet gelukt is de moeilijkheid, verbonden aan de relativiteit der maatstaven, op bevredigende wijze te overwinnen en wij vrezen dat dit afbreuk zal doen aan de waarde van zijn onderzoek, tenzij hij alsnog in de gelegenheid is zijn criteria te herzien.

HET RELATIVITEITS-STANDPUNT GEHANDHAAFD

door J. L. Haverda, soc. drs.

In mijn artikel was duidelijk gesteld, dat ik slechts bepaalde concrete gedragsafwijkingen heb onderzocht en niet het "afwijkend gedrag" in het algemeen.

De definitieve opzet van mijn onderzoek werd vastgesteld na een proef-enquête, waarin de werkhypothesen werden getoetst. M.i. is dit een betere werkwijze dan een dogmatisch vasthouden aan bepaalde stereotypen, die in sommige kringen overheersen, maar die niet altijd met de gegeven sociale realiteit stroken.

Waar plaatselijke criteria van groot belang bij het onderzoek bleken te zijn, moest de onderzoeker de werkgroepen de kans geven, om deze criteria toe te passen. Er was wel degelijk sprake van leiding, maar een zodanige, dat de werkgroepen niet door vreemde normen en opvattingen werden beïnvloed. Men moet n.l. bij "hearings" onderscheid weten te maken tussen leiding en beïnvloeding.

Een ieder, die Litjens' dissertatie las, weet, hoe moeilijk het is, om het woord "onmaatschappelijk" een concrete inhoud te geven. Bij mijn onderzoek heb ik dat zelf ondervonden. "Onmaatschappelijk" worden allerlei gedragscombinaties genoemd, die niet altijd dezelfde elementen bevatten. Als verzamelbegrip is dit woord m.i. ongeschikt en ik gebruikte het slechts om het verschil tussen mijn probleemstelling en die van Litjens e.a. te verduidelijken. Waarom Litjens zelf een dergelijke vage omschrijving gebruikt, terwijl hij toch concrete gedragswijzen als vervuiling, drankmisbruik, prostitutie, onkerkelijkheid enz. onderzoekt, is mij niet duidelijk.

Indien Litjens betwijfelt, dat percentages van "sociaal-onaangepaste" gezinnen van plaats tot plaats verschillen, en dat ook de proporties van bepaalde gedragswijzen, zoals criminaliteit, verwaarlozing e.d., plaatselijk anders zijn, dan realiseert hij zich waarschijnlijk niet, dat sociale verschijnselen dynamisch zijn; m.a.w. dat zij naar plaats en tijd kunnen verschillen. Als Litjens uit zijn onderzoekingen het tegendeel meent te kunnen afleiden, dan zal hij er wel een bijzondere werkwijze op na houden.

Daar het bij onaangepastheid om gradaties gaat, zijn *aantallen* probleemgezinnen slechts marginale waarden. Als Litjens meent, dat hij aan de hand van ergens gevonden aantallen "onmaatschappelijke" gezinnen, voor het gehele land conclusies kan trekken, dan vergist hij zich.¹⁾

Litjens insinueert, dat ik in het onderzoek mijn eigen normenstelsel laat praevaleren²⁾, en tevens verwijt hij mij, dat ik met maatstaven werk, die aan concrete situaties zijn ontleend en dus onderling divergeren. Hij erkent de relativiteit van gedragsafwijkingen, maar wil ze toch naar "absolute" normen beoordelen; n.l. "een bepaalde enig geldende basishouding", "redelijk-menselijk niveau", enz. Wat wil hij dus eigenlijk? Als hij zelf b.v. de onkerkelijkheid tot een afwijkend gedrag rekent, is dit dan volgens een absolute norm, volgens de opvattingen in Maastricht of volgens zijn persoonlijke mening?

Ik beweerde geenszins, dat het menselijk gedrag niet door ethische en religieuze normen zou worden beïnvloed. Maar al deze normen worden door mensen beleefd en geïnterpreteerd; dit impliceert dat zij gerelativeerd worden. Deze relativering ondergaan ook wetten en zelfs religieuze openbaringen. En juist om deze relatieve verschillen gaat het in de sociologie. Als Litjens zegt, dat "objectieve criminele feiten al heel eenvoudig zijn te beoordelen", dan heeft hij waarschijnlijk nooit geprobeerd, om de gewone criminele statistiek aan plaatselijke situaties te toetsen.

Indien hij trouwens meent, dat er in de aardse samenleving universele en absolute normen op zedelijk en "huishoudelijk-materieel" gebied bestaan, dan had hij tenminste één dergelijke norm moeten noemen.

Het is algemeen bekend, dat structuren van verschillende sociale milieus slechts in beperkte mate met elkaar vergeleken kunnen worden, daar zij unieke en individuele verschijnselen zijn. Indien dus sociale onaangepastheid in elk milieu als uniek verschijnsel wordt onderzocht, kan het niet anders of de resultaten zullen slechts tot op zekere hoogte te vergelijken zijn. Een onderzoeker die het tegendeel suggereert, miskent het unieke en individuele karakter van sociale verschijnselen.

Litjens staat sceptisch tegenover mijn onderzoek. Ik heb persoonlijk wel waardering voor zijn arbeid, al meen ik andere uitgangspunten te moeten kiezen dan hij deed.

Het zou dienstig zijn als er meer uniformiteit in het sociologisch onderzoek mogelijk was. Maar om uniformiteit te forceren, door schemata van andere onderzoekers zonder meer over te nemen, lijkt mij niet verantwoord.

1) Men raadplege in dit verband diverse rapporten over "onmaatschappelijkheid" (Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Maastricht, enz.)

2) Litjens "Kanttekeningen": "Het is dus niet juist, als het sociale research-werk met eigen normen gaat werken."

ENKELE OPMERKINGEN BIJ DE DISCUSSIE LITJENS-HAVERDA

door Th. J. IJzerman, soc. drs.

De Redactie ontving behalve bovenstaande replek en dupliek op het artikel van Haverda in het nummer van de *Sociologische Gids* van juli (augustus) 1955 ook nog verschillende opmerkingen van lezers, waaronder van W. J. de Bruyne, waaruit wij volgende punten willen noemen.

De Bruyne meent, dat Haverda slechts het aantal malen heeft geregistreerd, dat men in de onderscheiden sociaal-culturele velden (i.c. de afzonderlijke gemeenten) meent te doen te hebben met afwijkend gedrag. "Het is als zodanig geen uitkomst van wetenschappelijk onderzoek. Daartoe moet men de sfeer van het normatieve verlaten . . . (en moeten) deze begrippen een nieuwe welomschreven inhoud krijgen, geschikt voor wetenschappelijk gebruik." Wij zouden hierbij willen opmerken, is het onderzoeken en registreren van sociale normen en de afwijkingen daarvan dan geen wetenschappelijke wijze van werken?

Een tweede punt van De Bruyne geldt het verband tussen de methode van onderzoek en het doel van het onderzoek. "Geschiedt dit in de interesse-sfeer van het maatschappelijk opbouwwerk, dan bestaat aanstonds behoefte aan een nadere onderscheiding van die vormen van "on"- en "zwakmaatschappelijk" gedrag, welke een ingrijpen van derden in het leven van medemensen rechtvaardigt. Dan wordt het noodzakelijk de als "on"- en "zwakmaatschappelijk" geëtiketteerde gedragingen te onderscheiden in anti-sociaal, revolutionair bedoeld en uit rancune of politieke overwegingen dan wel pathologisch opzettelijk afwijkend gedrag en een afwijkend handelen als gevolg van de onmacht niet (langer) te kunnen voldoen aan de eisen, welke een bepaalde maatschappij stelt. Slechts de uit de maatschappelijke orde weggezakten, die in hun minderheidspositie, indien bijeenwonend, dikwijls met elkaar komen tot "gemeenschappelijke" bindingen, rechtvaardigen bemoeienis van de zijde van het maatschappelijk werk. Daarbij gaat het in wezen niet om het bevorderen van de aanpassing aan de geldende maatschappelijke orde, maar om het weer betrekken van deze mensen in hetgeen om hen heen in het wijdere maatschappelijke milieu gebeurt. De vraag is dan, hoe te bereiken, dat deze mensen weer het besef krijgen erbij te horen en mee te tellen, hoe gedaan te krijgen, dat zij zich weer vrijwillig conformeren aan in het wijdere milieu geldende normen en maatstaven. Alleen onderzoek naar de aard en het ontstaan van deze specifieke vormen van afwijkend gedrag kan ons helpen bij het opstellen van een therapie." Tot zover De Bruyne's belangwekkende notitie.

Wij willen tenslotte nog wijzen op enkele punten, die o.i. verduidelijking behoeven. Allereerst wat betreft de *normen voor afwijkend gedrag*. In elk onderzoek naar sociaal afwijkend gedrag, onmaatschappelijkheid of aanverwante verschijnselen gaat het altijd om de afwijking van een norm. Haverda gaat uit van de normen, die door de leden zelf van zijn werkgroepen werden aangelegd, en die van gemeente tot gemeente bleken te

kunnen verschillen, terwijl Litjens pleit voor een algemene norm. In verband hiermee zouden wij er op willen wijzen, dat men volgende soorten normen kan onderscheiden (deze classificatie is slechts voorlopig):

a. *Metafysische of ethische normen*, zoals deze bijv. door kerken worden geformuleerd. Deze normen zijn absoluut en gebiedend; zij zijn een "sollen". Zij geven niet alleen aan wat moet en wat niet mag, maar ook welke levensgebieden van zodanig belang worden geacht, dat daarvoor absolute normen noodzakelijk zijn. Een voorbeeld hiervan is de specifieke sexuele en huwelijksethiek van de Rooms Katholieke Kerk of de norm van "gij zult niet doodslaan" van de Christelijke Kerken (en andere levensbeschouwingen). Behalve deze meer formele normen zijn er echter ook andere, bijv. die welke zich baseren op de "redelijkheid" van de mens.

b. "*Fatsoensnormen*", d.w.z. de opvattingen, ideeën en opinies van de mensen over wat behoort en wat niet behoort. Deze sluiten vaak aan bij of zijn afgeleid van eerstgenoemde metafysische normen, doch het zijn gewoonlijk min of meer vrije interpretaties hiervan. Zij wijken vaak van de metafysische normen af, doordat zij een grotere graad van tolerantie toestaan van wat mag en niet mag. Het element van "moeten" (sollen) maakt plaats voor het "behoren".

c. *Statistische normen*. Deze normen worden vaak in het sociaal onderzoek gehanteerd en worden dan door de onderzoeker zelf bepaald op grond van en afgeleid uit waarnemingen. Een eenvoudig voorbeeld hiervan is de gemiddelde lichaamslengte van een groep mensen; dit gemiddelde — met een zekere tolerantie naar boven en naar beneden — kan tot norm verheven worden en afwijkingen van meer dan $x\%$ van deze norm kunnen dan per definitie "abnormaal" worden genoemd. De abnormaliteit ligt dan in de betrekkelijke zeldzaamheid van die waarden. Een ander voorbeeld zou zijn het meten van de kerktheid en onkerktheid in een bepaalde groep. Wanneer op grond van waarnemingen een gemiddeld kerkbezoek zou zijn vastgesteld of wanneer zou zijn vastgesteld binnen welke grenzen 95% van de mensen vallen, kan hieruit een norm voor "normaal" kerkbezoek worden afgeleid. Hiermee is dan tevens gedefinieerd welke gevallen abnormaal zijn.

Laatstgenoemde soort norm wordt door geen van beide discussianten gebruikt, hoewel deze werkwijze zich zeer wel denken laat. Beperken wij ons hier verder tot de eerste twee soorten. Wij hebben sterk de indruk, dat Litjens en Haverda elk een ander uitgangspunt hebben gekozen: Litjens baseert zich sterk op metafysische normen, terwijl Haverda deze duidelijk afwijst en uitgaat van wat wij boven fatsoensnormen hebben genoemd.

Beide soorten normen kunnen empirisch vastgesteld worden. Zij kunnen dus empirische normen zijn, waarvan men bij het sociaal onderzoek uitgaat. Zij stemmen beide daarin overeen, dat zij zich onttrekken aan het waarde-oordeel van de sociaal onderzoeker. De onderzoeker registreert slechts deze normen. In het eerste geval zal hij deze — althans in onze Westerse cultuur — vooral kunnen vinden in schriftelijke en expliciete formuleringen, in het tweede geval zal hij gewoonlijk aan de mensen moeten vragen welke oordelen en meningen zij hebben.

Uiteraard is deze onderscheiding zeer scherp gesteld. Er komen ook vele tussenvormen voor, zoals bijv. de gecodificeerde rechtsnormen.

Het sociaal onderzoek kan beide soorten normen als uitgangspunt nemen; a priori is geen van beide te verkiezen. Men bedenke echter wel, dat men in het ene geval iets anders onderzoekt dan in het andere.

Het tweede punt, waarover wij een opmerking zouden willen maken, is de *mate van homogeniteit van cultuurpatronen*. Haverda heeft tijdens zijn onderzoek "ontdekt", dat elke werkgroep zijn eigen normen bleek te hebben. Dit is o.i. allerminst verwonderlijk. Het bevestigt slechts, dat binnen onze Nederlandse cultuur en zelfs binnen de cultuur van een bepaalde streek toch nog grote verschillen en varianties blijken voor te komen. Litjens daarentegen verbaast zich wel over dit resultaat, hetgeen uit het volgende in zijn repliek blijkt: we "kunnen . . . vaststellen, dat onmaatschappelijk gedrag hierin bestaat, dat men op verschillende levensgebieden beneden redelijk-menselijk niveau leeft. Nu heeft iedere maatschappij haar eigen levensmilieu, haar eigen cultuurpatroon. Men zal daarom bij het onderzoek naar de onmaatschappelijkheid en bij het vaststellen van de grens tussen het sociaal normale en het sociaal abnormale rekening moeten houden met de in die maatschappij aanvaarde normen. . . . Het afwijkend gedrag kan alleen maar vastgesteld worden, wanneer men het in verband brengt met het cultuurpatroon van de betreffende samenleving. Het is mij dan ook niet duidelijk waarom er zo veel verschillen zijn geconstateerd door de medewerkers van Haverda . . ." Litjens beseft o.i. niet, dat de socioloog wel kan spreken over het cultuurpatroon van een maatschappij, maar dat dit altijd een abstractie en generalisatie is. Hoe groter men de sociale eenheid kiest, des te sterker abstraheert men van de werkelijkheid en des te meer doet men onrecht aan de bestaande heterogeniteit. Litjens spreekt over het cultuurpatroon van "een maatschappij". Wat verstaat hij in dit geval onder "de maatschappij"? De Nederlandse of de Utrechtse of de Maastrichtse of nog iets anders? Haverda gaat uit van het lokale cultuurpatroon en de daarin levende normen. Wat is daarop tegen? Litjens heeft gelijk wanneer hij zegt, dat men in dat geval het percentage asociale in de ene gemeente niet zonder meer mag vergelijken met dit cijfer voor een andere gemeente. Wat men echter wel kan vergelijken, zijn de normen zelf en hun mate van overeenkomst. Wetenschappelijk is dat al bijzonder interessant.

Wij menen dus, dat beide discussianten elk een ander uitgangspunt hebben gekozen, dat anders-soortige resultaten heeft opgeleverd. Wetenschappelijk gesproken is de ene methode niet beter dan de andere. Met het oog op een bepaalde praktische toepassing kan echter de ene methode beter zijn dan de andere. De opmerking van De Bruyne past geheel in dit kader. Wil bijvoorbeeld een provinciaal overheidslichaam maatregelen nemen om de onmaatschappelijkheid tegen te gaan, dan zal het vermoedelijk voor het vaststellen van die onmaatschappelijkheid vaste en uniforme normen willen hebben, onafhankelijk van allerlei lokale variaties. Plaatselijke organen, die hun bemoeienis beperken tot één gemeente, kunnen daarentegen met evenveel recht uitgaan van de normen, die ter plaatse gelden

en die kunnen afwijken van die, welke voor de provincie als geheel gelden.

Er bestaat o.i. dus ongetwijfeld een "horizontale" differentiatie in cultuurpatronen. D.w.z. er kan verschil zijn tussen het cultuurpatroon van Limburg en Zeeland, tussen de steden Maastricht en Amsterdam, tussen de stad Rotterdam en het dorp Honselaarsdijk enz. Daarnaast kan bovendien van een "verticale" differentiatie worden gesproken. Er zijn verschillen in cultuurpatroon tussen de intellectuelen en de nieuwe middenstand, tussen de groep der geschoolde en die der ongeschoolde arbeiders enz. Hoewel de discussianten hier niet in treden, moet o.i. ook hiermee rekening worden gehouden.

(Discussie gesloten — Redactie)

Maatschappelijk werk en bureaucratie

Een kanttekening op de discussie tussen mejuffrouw P. Ploeger en de heren J. E. Ellemers en Aug. ter Hoeven

door mej. M. Kamphuis

Naar aanleiding van bovenvermelde discussie in de Sociologische Gids van oktober 1955 en februari 1956 zou ik gaarne enkele opmerkingen maken.

Ik kan me het onbehagen van Mejuffrouw Ploeger over het artikel van de heren Ellemers en Ter Hoeven wel voorstellen, hoewel ik anderzijds ook waardering heb voor de pogingen bepaalde ontwikkelingen in het maatschappelijk werk te signaleren.

Mijn onbehagen heeft te doen met het feit dat dit artikel, wanneer er van een gevaar gesproken wordt, w.s. onbedoeld, de suggestie geeft van iets wat voordien, vroeger, wel bevredigend functioneerde en thans bedreigd wordt.

Laat mij om dit toe te lichten de volgende passages citeren:

"Bovenal echter leidt deze bureaucratische organisatie tot consequenties voor de cliënten. Zij zijn voor de functionarissen vaak tot "gevallen" geworden . . ." pag. 152.

"De bureaucratische trekken in het maatschappelijk werk zijn echter onloochenbaar. En daarbij worden spanningen opgeroepen die aan iedere bureaucratie inhaerent zijn; spanningen veroorzaakt door de discrepantie tussen ideologie en werkelijkheid." pag. 153.

Men zou, ook gezien de gehele strekking van dit artikel, uit het bovenstaande kunnen concluderen dat vroeger de cliënt geen "geval" was, of dat er vroeger geen spanning tussen ideologie en werkelijkheid bestond.

De geschiedenis laat ons wel anders zien.

Natuurlijk was er, bijvoorbeeld 100 jaar geleden, in het helpen nog geen bureaucratie naar de kenmerken van Weber. Maar een van deze ken-